В І Д Г У К

про кандидатську дисертацію

Личук Світлани Василівни

“СЕМАНТИКА ТА СТРУКТУРА НАРОДНИХ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ”,

подану на здобуття наукового ступеня

кандидата філологічних наук

(фах 10.02.01. – українська мова)

Останнім часом в україністиці з’являється багато студій, присвячених вивченню назв місцевості – рельєфу, водойм, населених пунктів. Такі дослідження цінні не лише для ономастики фіксацією нових номенів, але й для діалектології, адже вводять до українського діалектного словника багато раніше не засвідченого фактологічного матеріалу в плані просторового його вияву. Зафіксовані лінгвальні явища дозволяють досить часто ґрунтовніше, скрупульозніше підійти до характеристики та оцінки елементів, категорій, стану й розвитку не лише конкретно окресленого ареалу, але й національної мови загалом. Особливе місце з-поміж говірної лексики займають географічні апелятиви. Ця тематична група відтворює вікові спостереження народу над природою, яка його оточує, а тому нерідко зберігає в собі чимало архаїчних рис.

Дослідження Світлани Личук поповнює серію кандидатських дисертацій, присвячених вивченню народної географічної термінології чітко визначеного регіону. Лексика на позначення назв місцевості Івано-Франківщини ще не була предметом спеціального монографічного дослідження, що й зумовлює актуальність обраної здобувачкою теми.

Дисертантка ставить перед собою основних сім завдань, виконання яких повною мірою дозволяє реалізувати поставлену мету: здійснити

«системний лексико-семантичний, словотвірний, етимологічний аналіз зазначеного сегмента географічної лексики Івано-Франківщини в контексті української літературної мови та українських діалектів, виявлення лексичних паралелей в інших слов'янських мовах» (с. 10).

Кожна лінгвогеографічна робота починається з польових обстежень за спеціально розпрацьованим авторським питальником. З цією частиною своєї студії Світлана Личук упоралася блискуче. За програмою-питальником, що містить 565 питань, обстежено 439 н.пп. з усієї Івано-Франківської області. Майже половину говірок дисертантка дослідила особисто, решту матеріалу зібрала анкетним способом. Позитивним вважаємо факт залучення лексикографічних праць з точною локалізацією зафіксованого матеріалу попередників, зокрема студії С.Грабця, Я.Рудницького та Т.Марусенко.

Густина мережі обстежених говірок вражає і безперечно дає підстави не лише для констатування нових лінгвогеографічних фактів, але й для серйозних наукових узагальнень. Результатом польових досліджень став підготовлений до друку «Словник народних географічних назв Івано-Франківщини» (Додаток А), у якому понад 2500 лексичних одиниць. Безперечно, такий лексикон виявився надійним підмурівком для проведення лінгвістичного дослідження. Заслуговують на увагу й додані до дисертації 12 картосхем (Додаток Б), які демонструють просторові вияви зафіксованої лексики.

У першому розділі «Аспекти вивчення народної географічної лексики» з'ясовано умови формування говірок Івано-Франківщини та схарактеризовано студії, присвячені дослідженню географічної термінології як у вітчизняному мовознавстві зокрема, так і в славістиці загалом. Вказано на складний і тривалий процес формування рельєфу та колонізації краю. Відзначено специфічність досліджуваних номенів регіону, яка проявляється

в його діалектній неоднорідності. Обстежені говірки належать до чотирьох етнографічних зон: Гуцульщини, Бойківщини, Покуття, Опілля.

Світлана Личук загалом повно висвітлила стан вивчення географічної термінології в українському та слов'янському мовознавстві. Здобувачка справедливо приділяє особливу увагу проблемі класифікації аналізованої ТГЛ, оскільки «дослідження апелятивної лексики засвідчує різнобічний підхід до представлення матеріалу, принципів його опрацювання та прийомів аналізу» (с. 22). Тому зважати на подібну регіональну специфіку при виокремленні конкретних ЛСГ – вкрай важливо й необхідно. У двох розділах «Географічна апелятивна лексика на позначення рельєфу та його частин», «Географічна апелятивна лексика на позначення гідрооб'єктів та їх частин» присвячених власне аналізу географічних термінів, виокремлено до дрібниць усі можливі назви місцевості.

Аналіз досліджуваної лексики здійснено за схемою: 1) клас, 2) тематична група, 3) лексико-семантична група, 4) семантичне мікрополе (с. 24). На жаль, дисертантка обрала спосіб подання матеріалу без паспортизації в тексті, зауважуючи, що точна локалізація виявлених лексем подана в «Словнику…». Це спричинило очевидні незручності при роботі з дисертацією.

Для порівняння та достовірності власних висновків С. Личук нерідко наводить матеріали з інших діалектних масивів або мов. Лінгвогеографічні студії завжди не лише уводять у науковий обіг новий фактологічний матеріал, але й спонукають до перегляду вже наявних висновків та пропонування нових гіпотез. Не стала винятком і дисертація Світлани Личук.

Вражають синонімічні ряди зафіксованих лексем. На позначення, наприклад, 'гори, горба, підвищення' дисертантка виявила такі номени: *гора*, *горб*, *пагорб*, *горбик*; *кичера*; *горган*; *грун'* (*грон'*), *груник*, *груничок*; *магура*, *магурівка*, *магур'енка*; *д'іл* (*дол*); *мунчел* (*мунчел'*, *менчил'*, *м'інчол*),

говда (*говд'а*), *говдир*; *гита* (*г'іта*, *гета*, *гед'а*, *хед'а*); *крепа*, *клифа*, *купа*, *верховина*, *сопка* та ін., а також десятки назв із семантичними відтінками (сс. 31-38); семема 'глибокий обривистий яр' у дослідженому ареалі представлена лексемами: *йар*, *йаруга*, *йарище*; *урвище* (*урви'ще*), *прі'рва*, *пропаст'*, *стрш*, *улоговина*, *бездна*, *бе"зод'н'а*, *обриу*, *к'емпа*, *фоса*, *к'ітловина*, *байкай*, *мак'ітерка* (с. 111). Такого багатства в дисертації можна наводити чи не в кожній із виділених ЛСГ. Чимало із засвідчених у дисертації лексем у науковий обіг уведено вперше.

Зафіксовані здобувачкою номени дають можливість вибудувати словотвірний ланцюг до дериватів, основи яких вважалися зв'язаними і могли бути пояснені лише на основі нормативних літературних лексиконів: *улоговина* 'широка рівна місцевість між підвищеннями' – *улога* 'улоговина' (с. 100) – *лог* 'заглиблення в рельєфі' (с. 107). Зауважимо, що запозичення лексеми *лог* в гуцульські та подільські говірки з російської мови, як то подають українські етимологи [ЕСУМ, III, с. 278], навряд чи виправдане, що переконливо демонструє дослідження Світлани Личук.

Засвідчені в окремих говірках Коломийського та Снятинського районів лексеми *дунай*, *дунайец'* 'глибокий потік', 'потічок' (с. 131) дають підстави знову повертатися до гіпотези О.Трубачова про дунайську прабатьківщину слов'ян. Пам'ять гуцулів, і не тільки гуцулів, міцно тримає зв'язок із великою *рікою*, яка після втрати первісної батьківщини у багатьох випадках стала для них просто *водою*.

Зібраний та проаналізований матеріал без перебільшення може стати й стане джерелом для подальших лексикографічних, етимологічних, термінологічних студій. Адже в науковий обіг уведено новий фактологічний матеріал, чим завжди цінні роботи, в основі яких лежать польові дослідження.

Водночас, не применшуючи безсумнівних досягнень Світлани Личук, висловимо деякі критичні міркування щодо окремих положень та висновків дисертаційного дослідження.

1) Зібраний багатющий матеріал, на жаль, в окремих випадках представлений не зовсім умотивовано, іноді асистемно. Наскільки необхідно було виокремлювати лексеми *магурка* із семантикою ‘невелика гора’, *ґруник* ‘невисока гора; пагорб’, ‘малий горбок’ та *берег* ‘невелике підвищення’ із попереднього основного синонімічного ряду *магура*, *ґрун’*, *ґруник, купа, купка, жбир, жбир’* ... зі значенням ‘невисока гора, горб, підвищення’ (с. 46)? Хіба останнє значення не охоплює, не покриває попередніх? Чому спільнокореневі *купа*, *купка* та *купина*, *купини* подані не підряд, а розірвано в цьому ряду? Із перерахованих у кінці абзаца словотвірних засобів творення аналізованих похідних іменників вказано лише суфікси. Чому без словотвірного коментаря залишився номен *п’ідвищен’:а*?

2) Не завжди послідовно С.Личук подає паралелі до аналізованих лексем з інших територіально-мовних утворень та мов. Наприклад, до назви *ухаб* подано відповідники лише із західноподільських говірок та блр. й рос. мов (с. 50). Ця лексема активно поширена й у середньополіських говірках. Незрозуміло, навіщо до назви *кам’янка* ‘гора, горб, підвищення за наявності твердої породи’ подано паралелі з рос. та блр. ‘річка або потік з кам’янистим ґрунтом’? (с. 60-61). Чому до слова *дебрі* з різною семантикою такі відповідники з інших мов не подано (с. 64), адже вони є. Яка причина такої вибірковості?

3) Дисертантка переважно коментує усі аналізовані номени відповідно до поставлених завдань – визначає семантику, структуру, походження. Щоправда, трапляються випадки, коли коментовані зрозумілі назви – *верх* (с. 68), які не потребують пояснень, а поза увагою залишаються деривати, на які б варто було звернути увагу – *вершида* (с. 68). Це ж стосується номенів *остра* ‘гострий верх’, *острий* ‘гострий верх’, які

коментовані з покликанням на ВТСУМ невідомо навіщо, а регіоналізм *чупул'коватий горб* – на жаль, ні (с. 73); так само потребує пояснення локалізм *штурбина* – ні (с. 79).

4) Шлях запозичення конкретного слова не завжди такий очевидний, як іноді його намагаються подати. С.Личук пристає до думки українських етимологів про привнесеність лексеми *плато* 'широка рівнина, долина' в говірки Івано-Франківщини через посередництво російської мови (с. 93). Звичайно, навіть за короткий період перебування галицьких земель у складі російсько-більшовицької імперії та нечуваної за цей час русифікації краю багато запозичень могли потрапити й через російську мову. Щоб це стверджувати, потрібно довести відсутність цього номена в Галичині щонайменше до Другої світової війни.

Трапляються в дисертації невдалі формулювання думки: «іменники першої відміни з м'яким приголосним основи мають закінчення ***-і*** замість літературного ***-и***» (с. 75). У гуцульських говірках у цій позиції закінчення ***-і*** вживано якраз не «замість», а саме на своєму місці. «Голосний [а] вимовляється після м'яких приголосних ['*е*], ['*и*]» (с. 97). Треба «... вимовляється після м'яких приголосних *як* ['*е*], ['*и*]».

Недоречності в окремих випадках слововжитку: виступає *народна* географічна назва (с. 77) хіба є назви не народні; репрезентує *загальнолітературний* термін русло (с. 135), отже, має бути й вузьколітературний?

Іноді мають місце недотримання принципів української милозвучності: опрацьована і певною мірою представлена (с. 16). Думаю, що навіть покликаючись на ВТСУМ, засоби евфонії варто виправляти, адже запис «тонкий довгий стрижень з трохи загостреним кінцем» (с. 58) суперечить споконвічному прагненню українців усувати збіг кількох приголосних.

Попри вказані недоліки, дисертаційна монографія переконливо свідчить, що здобувачка добре підготовлена й сумлінна дослідниця. Її праця збагачує україністику в ділянці української географічної термінології. Наші зауваження не стосуються суттєвих сторін студії пані Світлани Личук. Їх потрібно розглядати радше як побажання дослідниці в подальших наукових пошуках.

Висновки, зроблені автором на основі проведеного дослідження, цілком науково виважені й достовірні, розв'язують поставлену мету й завдання.

Дисертація С.В. Личук є самостійним, завершеним і новаторським дослідженням, яке відповідає усім вимогам наукових праць такого спрямування.

Вважаю, що Світлана Василівна Личук гідна присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук за дисертацію, яка є предметом прилюдного захисту.

Офіційний опонент –
доктор філологічних наук,
професор, завідувач кафедри української мови
Житомирського державного університету
імені Івана Франка В.М.Мойсієнко

19 жовтня 2015 року
м. Житомир

Відгук проф.Мойсієнка В. М. засвідчую:
Проректор з наукової
та міжнародної роботи Н. А. Сейко

26 10 03.02-11/445 15